

Uhudyň türk(men) urşujylary

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Uhudyň türk(men) urşujylary UHUDYŇ TÜRK(MEN) URŞUJYLARY

Hezreti Muhammet pygamberi (s.a.w) görmäge gelen kabyllalaryň arasynda türk(men)leriň bar bolup bolmandygy taryhçylar tarapyndan heniz doly öwrenilmedik temadyr. Emma baryp 622-623-nji ýyllarda türkmenleriň Tigr derýasynyň boýlarynda ýaşaýan Bükdüz-Aman taýpasynyň wekiliniň dürli türkmen tire-taýpalarynyň ilbegi hökmünde Medinä gelendigi we ýanyndaky ýoldaşlary bilen bile musulman bolandygy barada ynamly maglunatlar bar. Diýmek, musulmanlaryň müşriklere garşy alyp baran Uhud we beýleki möhüm söweşlerinde pygamberimiziň sahabalarynyň arasynda türkmenleriň hem bar bolup çykaýmagy ähtimaldyr.

Bu üns berilmeli meseledir. Taryhy çeşmeler türkmenleriň Tigr derýasynyň boýlarynda köpçülik bolup ýaşan güýçli taýpadygyny habar berýär. Olar Eýranyň kisrasy Nowşirwan Adyl tarapyndan Wizantiýanyň gündogar serhetýaka zonalaryna ýerleşdirilen türkmen taýpalarynyň biridir. Bu serhet zolagy Eýranyň iň ýumşak nokady bolupdyr. Eýranlylar özlerine garaşly uruşjaň taýpalary bu sebitlere ýerleşdirmek bilen Sasany döwletiniň paýtagty bolan Medaýyny (Ketesifony) goramak isläpdirlər. Ynha, hut şu taýpalar hem Medinä ilçisi ugradypdyrlar. Gelenleriň bir bölegi Medinede galan bolmaly. Diýmek Uhud we beýleki söweşlerde pygamberimiziň sahabalarynyň arasynda türkmenleriň hem bolmagyna geň galyp oturmagyň hajaty ýok. Şeýle-de, söýgüli pygamberimiziň (s.a.w) ulanan «Kubbetü't Türki» («Türk çadyry») çadyry hem türkmen sahabalaryň kimdigi hakynda pikir ýöretmäge tutaryk bolup biljek delildir.

• Hezreti Muhammediň gynanjy

Muhammet pygamber (s.a.w) 630-njy ýylda günleriň bir günü Medinede aýallaryndan Ümmi Seleme ýa-da Zeýnep binti Jahş

enemiziň otagynda otyrka, mübärek ýüzüne çuňňur gaýgy-hasrat çaýylyp gidýär. Muny gören enemiz näme üçin bu hala düşenligini soraýar. Pygamberimiz (s.a.w): «Şu wagt Zülkarneýiniň diwaryndan ýüzügiň ululygynda bir deşik açyldy» diýip gynanç bilen jogap berýär.

Pygamberimizi (s.a.w) şeýlekin gynanja goýan hadysa nämekä? Bu barada henize çenli kesgitli düşündiriş berip bilýän ýok. Ýöne hut şol ýyl Gündogar Göktürk(men) döwletiniň goşunlary hytaýlylaryň sansyz-sajaksyz goşuny tarapyndan çym-pytrak edilipdir. Şol söweşde göktürk(men) hakany ýesir düşüpdür we Gündogar Göktürk(men) döwleti taryh sahnasyndan çekilmeli bolupdyr. Türkmen döwletiniň ýykylmagy Orta Aziýadaky syýasy atmosferanyň düýpgöter üýtgemegine getiripdir we türkmenleriň dar halkada duşaklap goýan hytaýlylary arkaýynlyga çykyp öz çäklerini giňeltmäge başlapdyrlar. Munuň yzysüre az wagtyň içinde Günbatar Göktürk(men) döwleti-de ýykylypdyr.

• **Başbermezek kyrklaryň gozgalaňy**

Ýesir alynan göktürk(men) begzadalary göztussagy hökmünde Hytaýa äkidilipdir. Taryhy çeşmelerde «Kürşat gozgalaňy» diýip agzalýan aýaga galma türkmen döwletiniň ýok edilmeginden soň Hytaýda göztussagy edilip saklanýan türkmen begzadalary tarapyndan gurnalypdyr.

Gündogar türkmen hakanlygyny ýok edip kagan nesilşalygyndan bolanlary paýtagtlaryna sürüp, olara özlerine garaşly wezipeleri beren hytaýlylar türki kowumdan doly halas bolmak üçin türkmenleri düýp-teýkary bilen ýoklamagyň, olary hytaýlylaşdyrmagyň kastyna çykýarlar. Şonuň üçin hytaýlylar türkmenleri köpçülikleýin Hytaý diwarynyn eteklerine göçürip getirýärler. Emma bu zorlukly çäre türkmenleriň garşylygyny artdyrmakdan başga zada ýaramandyr.

Türkmenler diline, urp-adatlaryna mäkäm ýapyşyp, ar almak üçin billerini guşapdyrlar. Elli ýyla çeken bendilik durmuşynda sähel mümkinçilik tapan wagtlary gozgalaň turzupdyrlar. Şol gozgalaňlaryň biri «Kürşat gozgalaňy» ady bilen biziň taryhymyzyň sahypalaryna altyn harplar bilen ýazylypdyr.

Türkmen begzadasy Kürşat öňki kagan Çulugyň körpe ogludy. Ol Hytaý imperatorynyň köşk gwardiýasynda gulluk edýärdi. Şol wagt Hytaýyň imperator tagtynda Tang dinastiýasyndan Taý-Çung oturypdyr. Kürşat otuz dokuz ýoldaşyna baş bolup, ýykylan türkmen döwletini gaýtadan dikeltmek we bendilikden halas bolmak üçin gizlin topar döredipdir. Aşa watançy, edermen, güýçli we guşuň gözünden urýan mergenler bolan kyrk jigit dildüwşügiň meýilnamasyny taýynlapdyrlae. Imperator Taý-Çungyň käte hökümdar eşiginde howluda, käte hem tüýsüni üýtgedip gijelerine şäherde ýeke özi aýlanma häsiýeti bar eken. Kyrk jigit amatyny peýläp ony ele salmalydy. Soňra hökümdary türkmen iline alyp gaçyp, hytaý köşgünde ýesirlikde saklanýan ähli begzadalaryň deregine çalyşmalydy. Netijede türki taýpalaryň hemmesi aýaga galmalydy.

Atyň kellesi ýaly ýürekli garadangaýtmaz kyrk jigit üçin imperatory alyp gaçmagyň hiç hili kynçylygy ýokdy. Gizlin topar şol gün agşam imperatoryň köşkden çykjakdygy baradaky habary alýarlar. Kürşadyň ýoldaşlary işlerini taşlap, belleşilen ýere üýşýärler. Emma şol gije duýdansyz ýagdaýda howa bulaşýar. Daşary gaý-tupan bolansoň, hökümdaram köşgünden çykmaýar.

Dildüwşügi soňa goýmak howludy. Sebäbi jigitleriň işlerini taşlap, bir ýere toplanandygy bilinmän galjak dälidi. Bu bolsa bendilikde saklanýan türkmenleriň uçdantutma gylyçdan geçirilmegine sebäp bolup biljek zatdy. Şonuň üçinem ýüregini bire baglan gözsüz batyr kyrklar imperatoryň daşary çykmagyna garaşyp oturman, köşge dökülýärler.

Ýüzlerçe köşk goragçysynyň kellesi kyrklaryň aýagynyn astyna togalanýar. Emma gaçyp gutulanlaryň beren habary netijesinde hytaý goşuny köşgüň daşyny gabaýar. Mundan soň imperatory alyp gaçmak mümkin dälidi. Kürşat köşkden çykmagyň we meýilnamanyň «B» kysmyny ýerine ýetirmegiň, ýagny, «köşgüň athanasyna hüjüm» buýrugyny beripdir. Kyrklar athanadaky goragçylary we seýisleri pürreläp, atlary münýärler we şäheriň daşyna gyp berýärler. Emma hytaý goşuny-da olaryň söbügine düşüpdür.

Kyrklar şähere ýakyn Weý derýasynyň boýuna gelende mejbury säginmeli bolupdyr. Dessine garpyşyga girip, duran ýerlerinde

ýüzlerçe hytaýly esgeriň kellesini togalapdyrlar. Hytaý goşuny san taýdan agdyk gelipdir. Türkmen jigitleri ganlarynyň iň soňky damjasyna çenli söweşip jan berdiler. Gozgalaň şowsuz tamamlandy, ýöne türkmenleriň ýüreginde körän azatlyk yşky ulalyp-ulalyp, ahyrynda ähli türkmen illerine ýaýyldy. Bu waka 639-njy ýylda bolup geçipdi. Gozgalaňyň alawy kyrk bir ýyllap sönmedi we ahyrynda köp garaşdyran garaşsyzlyk gazanylypdy.

Göktürk(men) döwletiniň ýykylmagynyň yzysüre oguzlar hem Aziýa giňişliklerinde dar gysaja alnypdyr. Megerem, söýgüli pygamberimiz (s.a.w) gelejekde yslama hyzmat etjek gojaman milletiň ata-babalarynyň agyr güne düşmelerine mübärek köňli yrza bolmadyk, ynjan bolarly. Çünki, gelejekde musulmançylygy kabul etjek ilkinji türkmenler göktürk(men) boýlarynyň içinden çykmalydy. Öz gezeginde ilkinji musulman döwleti bolan Garahanly türkmenler hem Göktürk(men) döwletiniň dowamydyr.

Yslamyýetiň daşyna misli polatdan guýlan diwar kimin diniň ýoýulmagynyň önüne bent bolan Ymam Agzam, Ymam Maturidi, Ymam Buhary, Bahaweddin Buhary ýaly beýik alymlaryň we olaryň şägirtleriniň aňyrsyny öwrenenimizde, olaryň aslynyň türkmen kowumdanlygyny görse bolýar. Şeýle-de gurlan ähli musulman-türkmen döwletleriniň binýadynda göktürk(men)leriň yzy bar.

► Göktug Efil

Ýaş žurnalist Göktug Efil 1995-nji ýylda doguldy. Ol Stambul uniwersitetiniň aragatnaşyk fakultetiniň žurnalistika fakultetini tamamlady. Žurnalistlik bilen birlikde SEO we fotoşop ugurlary boýunça bilim aldy. Stažirowkada Türk Howa ýollarynda we «Mercedes Benz» şereketinde web işläp düzüji bolup işledi.

Göktug Efil häzirki wagtda «Ortadoğu» gazetinde habarlar bölüminiň redaktory bolup işleýär.